

II. Mehmed Camii eski üslûpta inşa edilmiş olup kiremitle kaplıdır. Evliya Çelebi zikrettiği ikinci caminin (Hasan Bey) kuruluşla örtülü olduğunu belirtir. 1660 tarihli İstanbul ve Rumeli medreseleri resmî listesi, İzdin'de Alâeddin Çelebi Medresesi'nin yanında bir de Hüseyin Paşa Medresesi'nin bulunduğunu gösterir. Evliya Çelebi'nin verdiği hâne ve mahalle sayıları ise abartılı görünmektedir.

İzdin, Osmanlı dönemi boyunca küçük bir ticarî ve idarî merkez konumunda olmuştur. Kasabada tekstil üretimi önde gelirken çevresinde de pirinç üretimi yaygındı. Karamustafalı köyünün mukâataası 1521'de 1200, Çeltikçi'ninki ise 14.000 akçe idi. İzdin civarındaki tuzlalardan 1506 ile 1521'de 600.000 akçe değerinde 50.000 "müzür" tuz üretilmişti. Bu rakam 1540'ta 55.000 müzûre (660.000 akçe) çıktı ki bu üretim imparatorlukta en büyük hacmi teşkil etmekteydi.

1832'de Yunanlılar bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra İzdin bu devletin sınırları içinde kaldı. Kaza merkezi ve köylerdeki müslüman nüfus kuzeye göç etti. Müslüman nüfusun ayrılmasıyla da İzdin çöktü. 1832'de İzdin adı Lamia ile değiştirildi. 1879 ve 1897 Yunan sayımlarına göre buranın nüfusu 5509 ve 7414 olup bu rakamlar 1815'teki nüfustan daha azdır. Son yıllardaki nüfusu ise 40.000 civarındadır. Bölgedeki bütün Osmanlı mimari eserleri XIX. yüzyıl içerisinde ortadan kaldırıldı. Lolling, 1876'da iyi durumda minareli bir cami gördüğünü yazar (bk. bibl.). Günümüzde sadece Osmanlılar'ın da zaman zaman tamir ettikleri kale ayakta durmaktadır. Ancak dağ köylerinde, XVI-XVIII. yüzyıllara ait kilise ve manastırlardaki kıymetli ağaç işçiliğiyle İznik ve Kütahya çinileri bölgedeki Osmanlı etkisinin varlığını zayıf da olsa hâlâ yaşatmaktadır. İzdin bugün Phthiotis vilâyetinin merkezi olup burada bir piskoposluk bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 66, s. 61; BA, TD, nr. 35, s. 112-120 (1506 tarihli); nr. 36, s. 1299 (1506 tarihli); nr. 367, s. 95-96 (1521 tarihli); nr. 420, s. 3-4 (1521 tarihli); nr. 431, s. 640-641 (1540 tarihli); TK, TD, nr. 183, vr. 218^{a-b} (1570 tarihli); nr. 100, vr. 1^{a-8b}; nr. 42, vr. 29^{a-b}; Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. I. Magoulias), Detroit 1975, s. 169; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 219-233; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris 1820, IV, 82-84; W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835; A. Philippson, *Die Griechische Landschaften, I, Thessalien und die Spercheios-Senke*, Frankfurt 1950, s. 246-249; T. D. Papanagiotu, *Historia kai mnimeia tis Phthiotidos*,

Athens 1971; J. Koder – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini*, Wien 1976, I, 283-284; S. Lauffer, *Griechenland, Lexikon der historische Stätten*, München 1989, s. 364-365; H. G. Lolling, *Reisenotizen aus Griechenland: 1876-1877*, Berlin 1989, s. 759-764; Maria-Fotini Papakonstantinou, *The Kastro of Lamia*, Athens 1994; G. T. Dennis, "The Byzantine-Turkish Treaty of 1403", *Orientalia Christiana Periodica*, sy. 33, Roma 1967, s. 72-88; M. Kemal Özergin, "Eski bir Ruznâme'ye göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *TED*, sy. 4-5 (1974), s. 280; *Neoteron Egkyklopaïdikon Lexikon*, Athens, ts., XII, 60-62.

MACHIEL KIEL

İZHAR

(bk. ZUHUR).

İZHAR

(الإظهار)

Bir tecvid terimi.

Sözlükte "ortaya çıkmak" anlamındaki zuhûr kökünden türeyen izhâr "bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak; açıktan okumak" mânalarına gelir. Tecvid ilminde "iki harfin arasını ayırma" (harfi mahrecinde okuma) demektir. Sâkin nûn veya tenvinden sonra ه، غ، ع، خ، ح، ا harflerinden birinin gelmesi halinde sâkin nûn veya tenvin bu harflerin önünde idgam, iklâb veya ihfâ edilmeden izharla okunur (إظهار عليمًا حكيمًا gibi). Burada izhar yapmaya sebep, sâkin nûn veya tenvinle izhar harflerinin mahreçlerinin birbirine olan uzaklığıdır. Kırâat-i aşere imamlarından Ebû Ca'fer el-Kârî hâ ve "gayn" ı ihfâ harflerinden saydığı için ona göre bu iki harften önceki sâkin nûn veya tenvin de ihfâ edilerek okunur (هل من خالق غير الله gibi). Sâkin mîm de bâ ve "mîm" in dışındaki harfler önünde bulunduğu izharla okunmuş ve buna "izhâr-ı şefevî" denmiştir (أم لم تندرهم، لكم دينكم gibi). Gerek sâkin nûn gerekse sâkin "mîm" ile ilgili izhar uygulanırken gunneleri belirtilir. Harf-i ta'rif olan "lâm" dan sonra kamerî harflerden (أ، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، ه، ي) biri bulunduğu anda bu lâm da izhar edilir ve izharın bu türüne "izhâr-ı kameriyye" adı verilir (المؤمن، الحمد، القمى gibi).

BİBLİYOGRAFYA :

Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Ri'âye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 232, 262; Dâni, *et-Teyisr* (nşr. O. Pretzl), İstanbul 1930, s. 45; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 22-23; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, İstanbul 1987, s. 54-56.

ABDURRAHMAN ÇETİN

İZHÂRÜ'L-ESRÂR

(إظهار الأسرار)

Birgivi'nin

(ö. 981/1573)

Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan Arap nahvine dair eseri.

Müellif, daha önce yazdığı *Avâmil* adlı nahiv kitabının şerhi mahiyetindeki bu eserinde, Arap nahvinin temel konularını özlü bir şekilde ve kısa sürede öğretmeyi amaçladığından genellikle yalnız Basra dil mektebinin görüşlerine yer vermiş, ancak az da olsa farklı görüşleri belirttiği ve bazı zayıf görüşleri tercih ettiği de olmuştur. *İzhârü'l-esrâr*'da, *Avâmil*'de sadece adları ve birer örneği verilen konuların tanımları yapılmış, şartları belirtilmiş, açıklamalı örnekleri çoğaltılmış, ayrıca esere bir giriş bölümü eklenmiştir. Örnekler âyetlerden ve güzel sözlerden seçilmiştir. Birgivi eserinde faydalandığı kaynakları zikretmemişse de diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında Zemaşherî'nin *el-Mufaşşal*'ı, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si ve İbn Hişâm'ın *Muğni'l-lebîb*'i gibi kitaplardan istifade ettiği anlaşılmaktadır.

İzhârü'l-esrâr çok kısa bir giriş ve üç ana bölümden oluşur. Birinci bölümde âmil konusunu işleyen müellif isim-fiil-harf üçlüsünü tarif etmiş, ardından âmili mantikî delillerle açıkladıktan sonra âmilleri lafzî ve mânevî olmak üzere iki temel kategoriye ayırmış, lafzî âmilleri semâî ve kıyasî, semâî âmilleri isimleri etkileyenler ve muzâri fiili etkileyenler şeklinde tasnif etmiştir. İsimleri etkileyen âmilleri de bir ve iki ismi etkileyenler diye gruplandırarak incelemiştir. Her grubu örneklerle açıklayan müellif bu bölümde harf-i cerler, fiile benzeyen edatlar, "leyse"ye benzeyen edatlar, fi'l-i muzâriyi nasbeden harfler, muzâri fiili cezmedenler olmak üzere kırk dokuz semâî, dokuz kıyasî ve iki mânevî âmil olmak üzere altmış âmili şematik olarak işlemiştir. İkinci bölümde mâmul kavramını açıklamış, ardından bunu aslî ve tâbi kısimlarına ayırarak aslî mâmulleri dokuz merfû, on üç mensup, iki mecrur, bir meczum muzâri fiil olmak üzere dört kısmı izah etmiş, tâbi mâmulleri de beş grupta ele alıp mâmul sayısını otuza çıkarmıştır. Üçüncü bölümde i'rab konusu i'rabın mahiyeti, yeri, türü ve özelliği itibariyle dörde ayrılarak incelenmiştir.

Gerek konuların tasnif edilerek açıklanması gerekse bu açıklamalarda illet ve sebeplerin de belirtilerek bir anlamda dilin felsefesinin yapılmış olması *İzhârü'l-esrâr*'ın ilgi görmesine sebep olmuş, asırlarca okutulduğu Osmanlı medreselerinde üslûp ve metot açısından İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sini ikinci planda bırakmıştır. Bundan dolayı *el-Kâfiye* ile *İzhâr*'ı muhtevalarını birleştirerek tercüme eden müellifler *İzhâr*'ın metodu- nu takip ettiği gibi sadece *el-Kâfiye*'ye şerh yazanlar dahi Birgivi'nin i'rab konusundaki metodunu uygulamışlardır (Halil Esad, s. 9).

İzhârü'l-esrâr'ın kırkı aşkın baskısı yapılmıştır. İlk olarak 1219'da (1804) İstanbul'da basılan eserin hemen bütün baskıları Birgivi'nin *Avâmil*'i ve İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sini de ihtiva eder. Bu üç eser, çeşitli şerh ve hâşiyelerinden alınan açıklayıcı notlarla birlikte *Nahiv Mecmuası* adıyla neşredilmiştir.

Eserin Adalı Şeyh Mustafa b. Hamza (*Netâ'icü'l-efkâr*), Subicalı Mehmed b. Ahmed (*Fethu'l-esrâr*), Eyyûbî Abdullah b. Sâlih (*Fevâ'ihu'l-ezkâr fî halli Netâ'ici'l-efkâr* [Eyyûbî şerhi]), Niyâzî İsmâil (Os-

manpazarlı), *Ref'u'l-estâr fî halli mûte'alikâti'l-İzhâr*), Mustafa b. Mustafa el-Mihalicî (*Şerhu Şevâhidi Netâici'l-efkâr maa İzhârî'l-esrâr* [Türkçe]), Mehmed Fevzî (*Miftâhu'l-merâm*; Adalı'nın *Netâ'icü'l-efkâr*'ına hâşiye), Hasan el-Attâr (*Hâşiye 'alâ Netâ'ici'l-efkâr*), Mustafa b. Mehmed el-Amâsî (*Menâfi'u'l-ahyâr [hâşiye] 'alâ Netâ'ici'l-efkâr*), Muhammed b. Sâlih (*Fevâ'ihu'l-ezkâr [hâşiye] 'alâ Netâ'ici'l-efkâr*), Hâfızâde Mehmed Niğdevî (*Hâşiye 'alâ Netâ'ici'l-efkâr*), Zeynizâde Hüseyin Efendi (*Hallü esrârî'l-ahyâr 'alâ i'râbî İzhârî'l-esrâr*) tarafından yapılan şerh ve hâşiyeler basılmıştır (Brockelmann, II, 656-657). Ayrıca Müslihuddin (Avlamlı), Abdullah b. Velî, Süleyman Feyzî, Kasabzâde İbrâhim (Bursalı), Hâmid Efendi (Karslı), Ömer Naîmî (Harputlu) gibi âlimler tarafından da esere şerh ve hâşiyeler yazılmıştır.

İzhârü'l-esrâr'ın Şamlı Mustafa Efendi (*Bedâi'u'l-İzhâr* [şerh mahiyetinde]), İshak Efendi (*İzhâr Tercümesi*), Mehmed Tevfik (*Eser-i Feyz-i Hamidî* [II. Abdülhamid için yapılmış geniş bir tercüme]), Mehmed Lütfi (*İhtârü'l-ahyâr Tercemetü İzhârî'l-esrâr* [şerh mahiyetinde]), Seyyid

Efendizâde Ali Şühûdî (*İmtihan Rehberi* [şerh şeklinde]), Arif Erkan (*Açıklamalı Avâmil ve İzhâr*), S. Ahmed Şâhin (*İzhâr Tercümesi*) ve Ahmed Nüzhet (*Mefhûmu İzhâr*) tarafından yapılan tercümeleri basılmıştır (şerh ve tercümeler için bk. Arslan, s. 165-172).

BİBLİYOGRAFYA :

Birgivi, *İzhârü'l-esrâr*, İstanbul 1319; *Keşfü'z-zunûn*, I, 117; Şeyh Mustafa Adalı, *Netâ'icü'l-efkâr* (nşr. İbrâhim Ömer Süleyman Zübeyde), Trablus 1992, neşredenin girişi, s. 7-47; Halil Esad, *Hulâsatü's-şûrûh*, İstanbul 1305, s. 9; Mahmud Tevfik, *Eser-i Feyzî Hamidî*, İstanbul 1312, s. 4; Şamlı Mustafa Efendi, *Bedâi'u'l-İzhâr*, İstanbul 1320, s. 3; Muhammed Lütfi, *İhtârü'l-ahyâr*, İzmir 1324, I, 32-38; Osmanlı Müellifleri, I, 253-256; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 656-657; Ahmet Turan Arslan, *İmâm Birgivi: Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, İstanbul 1992, s. 165-172.

HÜSEYİN ELMALI

İZHÂRÜ'L-HAK

(إظهار الحق)

Rahmetullah el-Hindî'nin
(ö. 1306/1888[?])

Hristiyanlığa reddiye olarak
yazdığı eseri.

Müslümanlar tarafından Hristiyanlığa yazılan reddiyeler arasında önemli bir yeri olan *İzhârü'l-hak*, İngilizler'in Hindistan'ı işgali döneminde misyonerlerle yapılan dinî tartışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Rahmetullah, öğrenimini tamamladıktan sonra Hristiyanlığa reddiye mahiyetinde çeşitli eserler yazmaya başlamış, ilk olarak Farsça *İzâletü'l-evhâm*'ı kaleme almıştır. Ardından, İslâm aleyhinde *Mîzânü'l-hak* adıyla bir eser yazan misyoner Karl Gottlieb Pfander ile 1854'te bir ilmî tartışma yaparak ün kazanmıştır. Sipahi ayaklanmasındaki rolünden dolayı 1858'de İngilizler'in takibatına uğradığı için Mekke'ye giden Rahmetullah burada bir medrese kurmuş, bu arada Ahmed b. Zeynî Dahlân kendisinden, müslümanlarla hristiyanlar arasında en çok tartışılan konularla ilgili olarak Urduca ve Farsça kaleme aldığı kitaplarındaki beş meseleyi Arapça'ya çevirmesini istemiştir (*İzhârü'l-hak*, s. 36, 47). Sultan Abdülaziz de 1864'te onu İstanbul'a davet etmiş ve aynı konudaki arzunu dile getirmiştir. Böylece Rahmetullah el-Hindî, Mekke'de başladığı eserini 1864'te İstanbul'da tamamlamıştır.

Yazar, bir mukaddime ile altı bölümden meydana gelen kitabının mukaddimesin-

İzhârü'l-esrâr'ın ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 471/2)

